

Studijní materiál – pravěk (IGlp01)

Vymezení pravěku

- Nejdelší období lidských dějin – od vývoje lidského druhu (cca 2,5 milionů let BC) po vznik písma na různých územích
 - o Prehistorie – období lidských dějin bez používání písma – historie jako věda toto období nemůže zkoumat kvůli rozdílné metodice
 - ➔ Výzkum prehistorie provádí archeologie a antropologie
 - o Pravěk není jen časový, ale také geografický fenomén – i v dnešní době je na světě mnoho kultur, které nepoužívají písmo (Amazonští indiáni, Křováci...) – nejde o dávno mrtvý a nepoužívaný způsob života!
 - ➔ Chápání vývoje archaických lidských společností nám umožňuje pochopit smýšlení odlišných kultur (jiné než evropské) i v dnešní době
- Člověk se nikdy v dějinách nemohl setkat s živými dinosaury, naopak třeba šavlozubé tygry nebo jeskynní medvědy lidé potkat mohli
- Dělení pravěku dle technologických změn – doba kamenná, doba bronzová, doba železná
 - o Problém je, že se každé období vyskytuje ve světě v jinou dobu
 - o Dalším problémem je, že technologické změny nemusí nutně ukazovat společenské změny (a ty jsou pro vývoj člověka důležitější)

Kultura x archeologická kultura

- Kultura (antropologické hledisko) je sdílený a naučený výtvar lidí, patří do ní nejen umění, ale také zvyky, tradice, jazyk, víra, móda, stravovací návyky a spousta dalších aspektů, které ovlivňují život člověka ve společnosti
 - o My vs. Oni – oni = „Ti druzí“ – lidé mimo náš kulturní rámec, zároveň také lidé, se kterými se z nějakého důvodu neztotožňujete (např. fanoušci jiného sportovního klubu; lidé konzumující pizzu s ananasem; Češi vs. Němci...)
- Kulturu tedy utváří člověk, zároveň ale také ona formuje naše chování a naše vnímání světa

X

- Archeologická kultura – nesouvisí nutně s živou kulturou
 - o Jde o soubor určitých hmotných památek po určité společnosti uzavřený v prostoru a čase (např. kultura popelnicových polí)
 - o V učebnicích se s tímto pojmem ještě setkáte a je dobré chápat rozdíl mezi ním a živou (antropologickou) kulturou, v žádném případě ale nemá smysl výuku pravěku omezit zejména na výčet archeologických kultur, jak šly za sebou!!!

Paleolit (cca 2,5 milionu let BC v Africe – 8000 BC u nás)

- Starší doba kamenná
- Přírodní podmínky – střídání dob ledových a dob meziledových
 - o Zhruba 300 000 BC ještě zalednění i na severní Moravě a ve Slezsku – bludné balvany (kameny nesené ledovcem ze Skandinávie – ukazují, kam až zasahoval)
 - o V dobách ledových na našem území velmi chladno – tundry, permafrost (trvale zmrzlá půda)
 - o Doby meziledové byly teplejší
- Vývoj člověka

- Rod Homo – vývoj člověka nebyl lineární, původně vyučované schéma H. habilis -> H. erectus -> H. neanderthalensis -> H. sapiens je ve skutečnosti mnohem složitější, ačkoliv dle stáří vývoje je správně
- Vývoj trochu připomíná korunu stromu – některé vývojové větve byly slepé (nejsou přímými předchůdci moderního člověka), jiné se zase oddělily, aby se nakonec daný typ člověka mísil s jiným typem, který byl naším přímým předchůdcem
 - ➔ Neandertálci se částečně mísili s moderními lidmi, máme část jejich DNA
- První úmyslné rozdělování ohně – 790 000 BC (Homo erectus nebo Homo ergaster)
 - ➔ Lokalita v Izraeli (Gešer Benot Ja'akov)
- Nejstarší doklady lidí v ČR – Stránská skála v Brně
- Neandertálci – zhruba 400 000 BC až 40 000 BC na našem území (tzv. střední paleolit)
 - ➔ Starost o své zranění
 - ➔ Velmi dobrá představivost (technika výroby kamenných nástrojů)
 - ➔ Nebyli vůbec hloupí
 - ➔ Např. jeskyně Šipka
- Způsob života
 - Lovecko-sběračský!
 - ➔ Převažuje zpravidla sběr, lov v o něco menší míře – zemědělství nevyužíváno (záleží na přírodních podmínkách, dnes v Amazonii logicky převažuje sběr, zatímco u „Eskymáků“ lov)
 - ➔ Mobilita lidí – časté přesuny z místa na místo – vlastnit má smysl věci, které si můžete vzít s sebou a neomezují vás
 - Dobrá znalost přírody
 - ➔ Kvůli častým přesunům není vhodné přebývat dlouhodobě v jeskyních – pravděpodobně zimní úkryty
 - V létě je logičtější využívat například lehká stanová obydlí, která se dají snadno přesouvat či zbourat a rychle znovu postavit
 - Nevýhody života v jeskyni – průvan, kouř z ohně, případně střet se zvířecími či jinými lidskými obyvateli jeskyně
 - Výhody života v jeskyni – větší teplo v zimě
 - Kůlna, Pekárna, Šipka...
 - Obstarání potravy zabere mnohem méně času než zemědělská činnost
 - ➔ Zbytek dne čas na zábavu, „kulturu“, rituály apod.
 - ➔ S délkou práce je to složitější – pravděpodobně existovala, ovšem v dobách nouze lovecko-sběračské komunity často své role mění, aby přežily – obě pohlaví loví i sbírají dle potřeby (založeno na pozorování dnešních lovců a sběračů)
- Důležitost ohně
 - Nejen světlo, teplo, ochrana před zvěří a tepelná úprava potravin (při ní mimochodem z masa mizí sůl, kterou do těla musíte doplňovat jinak)
 - Důležitý je i kulturní aspekt – sezení kolem ohně a sdílení zážitků s ostatními členy komunity, vyprávění, koheze skupiny – „utužování kolektivu“
- Pohřbívání
 - Důležitý aspekt každé kultury
 - Ojedinele se vyskytují pohřby do země, ale NEJDE o běžnou záležitost (např. trojhrob z Dolních Věstonic; hrob šamana z Francouzské ulice v Brně)
 - ➔ Větší chladno, neznali kovové rýče, půda tvrdší než dnes

- ➔ Způsoby pohřbů mohly být jakékoliv, které nejdou archeologicky zachytit - např. Tibet („sky burial“), zavěšování mrtvých do korun stromů, pohřby na nadzemních konstrukcích, rozptylové loučky...
- Mladý paleolit (cca 40 000 BC – 15 000 BC)
 - Od zhruba 29 000 BC do 25 000 BC – kultury lovců mamutů (Pavlov, Dolní Věstonice, Předmostí u Přerova)
 - ➔ Velká koncentrace mamutů – častý lov
 - ➔ Známa chyba v literatuře – lov mamutů do jam – extrémně nepravděpodobné kvůli permafrostu a náročnosti!!
 - Nálezy tzv. Venuší – ženské sošky – mylně spojováno s matriarchátem
 - ➔ Dědění v mateřské linii – praktičtější, otec nemusí být známý
 - ➔ Věstonická venuše, Willendorfská venuše, Petřkovická venuše...
 - Pravděpodobné počátky domestikace psa
- Technologie
 - Doba kamenná – využívání kamene – štípaní, otloukání (je třeba zkušenosti a velmi dobrou představivost)
 - Ve velké míře (pravděpodobně i častěji než kámen) využíváno také **dřevo**, ale to se nezachovává jinde než v permanentně vlhkém prostředí
 - Kostí, parohy
 - Kůže (na našem území mohli jen těžko chodit lidé neoblečení), šlachy
 - Keramika (Venuše)
- Umění – nástěnné malby, Venuše, kostěná zvířátka aj.

Mezolit (cca 8000 – 5700 BC)

- Cca 8000 – konec poslední doby ledové
- Přežívání lovecko-sběračského způsobu života
- Smolín – doklady ručních mlýnků na obilí – používání nejspíš divoce rostoucího obilí
- Častěji se objevuje rybolov – harpuny, závaží rybářských sítí
- Konec mezolitu nepřišel najednou!
 - Na místech nevhodných k intenzivnímu zemědělství (např. Český ráj, jižní Čechy) pokračuje lovecko-sběračský způsob života i přes využívání zemědělství a přechod na usedlý způsob života v okolních oblastech
 - ➔ Postupně ovšem vymizel

Neolit (cca 5700 – 4200 BC)

- Mladší doba kamenná
- Přechod na zemědělství a s tím související usedlý způsob života!!!
 - ➔ Zcela zásadní změna životního stylu
 - ➔ Život na jednom místě – změna principu vlastnictví (můžete hromadit majetek)
 - ➔ Rapidní zhoršení zdravotního stavu obyvatel – život na jednom místě s dobyt看em, nakládání s odpadem, doložení parazitů v lidských tělech
 - ➔ Nutnost většího množství práce k zajištění obživy -> méně volného času než lovcům a sběračům
 - ➔ Naopak jednoznačná výhoda je uživení většího počtu obyvatel!
 - Větší zemědělská produkce -> více lidí -> potřeba dokonalejší organizace
- Sídliště

- Dlouhé domy – sloupové konstrukce v 5 řadách, vnější strana vypletená proutím a omazaná hlínou
 - Hlína používána z tzv. stavebních jam podél domu – po vyhloubení poté sloužila na odpadky
 - Kromě dlouhých domů také menší domy na sídlištích
- Zásobní jámy – sloužily na obilí; výjimečně v nich nalézáme pohřby (zejména děti, ale neví se proč)
- Důležitá blízkost vody – nejen na pití, ale také na zalévání polí
 - Často blízkost vodních toků, méně často studny – nutnost znát tesařské řemeslo (a to stále neznali kovy!), nálezy studen např. Brno-Nový Lískovec, Uničov, Mohelnice
 - Právě kvůli nedostatku velkých vodních zdrojů u nás nikdy nevznikla starověká velká civilizace
- Lov pouze velmi okrajová záležitost (ale vyskytuje se)
- Pohřbívání
 - Sice už nebyl permafrost, přesto z období neolitu známe na Moravě minimum pohřebišť (2 za zhruba 1500 let); primární způsob pohřbívání nejspíš archeologicky nezachytitelný (způsob tím pádem nezjistitelný, viz část o paleolitu)
 - Výjimečně nálezy pohřbených těl přímo na sídlištích v zásobních jamách
- Duchovní život – nedá se zjistit konkrétní forma, ale rituály jsou důležité pro sdílenou kulturu člověka (např. chození do kostela)
 - I zdánlivě nepochopitelný rituál má ale mimo jiné i praktickou funkci – koheze společnosti
- Od mladého neolitu známe tzv. rondely
 - Kultovní areály („víceúčelové haly“) – sešlosti více komunit najednou – směna, navazování společenských kontaktů apod.
 - Právě přes navazování společenských kontaktů a přes rituály v tomto období lidé zvyšovali svou moc – umožníte „svým“ lidem přístup k něčemu exkluzivnímu
 - Doporučuji přečíst si článek Arény pravěku a rituální krajina pod Řípem v časopise Vesmír (je na internetu a není povinný!)
- Způsob směny
 - V rámci vaší komunity (např. vesnice)
 - Nefungovala směna výrobek za výrobek! (barter)
 - Funguje na bázi sousedské výpomoci a splácení „dluhů“
 - Mezi lidmi z různých cizích komunit
 - Funguje zde tzv. barterová směna (výrobek za výrobek)
- Technologie
 - Stále využívání kamene, dokonalejší techniky štípání
 - Nově broušení a vrtání kamenů! (sekerky, sekeromlaty...)
 - Dále například ruční mlýnky, závaží tkalcovských stavů apod.
 - Dřevo
 - Kosti, parohy
 - Kůže, šlachy
 - Látky!!! (uměli tkát), provázky
 - Keramika (zcela běžná oproti staršímu období)

Eneolit (cca 4200 –2300/2200 BC)

- Přejídné období mezi neolitem a dobou bronzovou
 - o Společenský vývoj
 - o Zemědělství od neolitu hlavním způsobem obživy všech společností v dějinách na našem území
- Využívání mědi! (aeneus = měď, lithos = kámen), zlata, stříbra a slitiny Ag a Au (elektrum)
 - o Měď se zpracovává tepáním, je měkká (ale velmi dobře se s ní pracuje)
 - o Jinak technologie kromě nové znalosti práce s kovy prakticky stejné
 - o Vhodné pro výrobu šperků; případně nalézáme měděné dýky
- Zdokonalení zemědělství, první doklady orby (pod mohylami)

Doba bronzová (cca 2300/2200 – 800 BC)

- Objev bronzu – slitina mědi a cínu (původně také mědi a arsenu nebo mědi a antimonu – neujalo se)
 - o Bronz se zpracovává úplně odlišným způsobem!
 - ➔ Odlévání – vyžaduje zkušenosti – pokud výrobek odlijete špatně, musíte ho znovu roztavit – nedá se překovat
 - Oproti tomu železo se zpracovává kováním – také vyžaduje specifické znalosti, je to ale rychlejší a jednodušší (znalost až od doby železné (cca od 800 BC)
 - ➔ Odlévání na ztracenou formu (model výrobku z vosku, obalíte ho hlinou, vypálíte, vylijete vosk, nalijete roztavený bronz – finální výrobek dobrousíte) x používání tzv. kadlubů – trvanlivější kamenná forma (složitá na výrobu)
 - ➔ Oproti zpracování mědi technologicky náročnější, oproti zpracování železa taktéž
 - o Dálkový obchod po celé Evropě!
 - ➔ Nedá se uplatnit sousedská výpomoc – vytvoření standardizovaných platidel (např. tzv. hřivny či jiná předmícnovní platidla)
 - ➔ Zisk surovin a luxusních předmětů
 - o Dopady metalurgie na krajinu -> velká vlna odlesňování – potřebujete spoustu paliva
- Populační růst -> zvýšení intenzity zemědělství
 - o Některé nové plodiny, např. proso (původem z Číny)
- První doložená těžba soli – při tepelné úpravě potravin je sůl potřeba do těla doplňovat uměle; slouží jako konzervant a koření
- Zdokonalená forma organizace – náčelnictví (velmi podobné i v raném středověku)
 - o Hlavní náčelník si udržuje věrnost svých „vladyků“ pomocí luxusních a prestižních předmětů, ti pak vládou v jednotlivých menších částech země
 - o Mocenská centra – hradiště
- Pohřební rítus
 - o Inhumace (tělo do země) nebo žárový rítus – tzv. popelníková pole (urny v hrobech)
- Sluneční kult

Doba halštatská (cca 800 – 480 BC)

- Starší doba železná
- Poslední období pravěku, o mladší době železné ve střední Evropě už máme některé písemné záznamy (od Řeků a Římanů)
- Velký rozvoj těžby soli a železné rudy!

- Železná ruda dostupnější než zdroje cínu – snazší výroba + jednodušší práce se železem
 - Železné předměty nemusejí být nutně lepší než bronzové, ale železo je pružnější a dá se technologickými postupy zdokonalit na ocel (až v pozdější době)
- Na území ČR dva kulturní okruhy – Západ (Čechy) x Východ (Morava, Slezsko)
 - Rozdíl zejména v hrobech – západní okruh má bohatší hrobové vybavy
 - Ve střední Evropě v této době i Skýtové (spíše na Slovensku) – kočovné národy